Caesar *De Bello Gallico* II.1-4, 9-10, 19-22, 24-25, 35

[1]
Cum esset Caesar
in citeriore Gallia,
ita uti supra demonstravimus,
crebri ad eum rumores adferebantur
litterisque item Labieni certior fiebat
omnes Belgas,
quam
tertiam esse Galliae partem
dixeramus,
contra populum Romanum
coniurare
obsidesque inter se dare.

Coniurandi has esse causas:
I) primum quod vererentur
ne,
omni pacata Gallia,
ad eos
exercitus noster adduceretur;
II) deinde quod
ab non nullis Gallis
sollicitarentur,
partim qui,
ut
Germanos diutius in Gallia versari
noluerant,
ita populi Romani exercitum
hiemare atque inveterascere
in Gallia
moleste ferebant,
partim qui
mobilitate et levitate animi
novis imperiis studebant;
III) ab non nullis etiam quod
in Gallia
a potentioribus
atque eis
qui ad conducendos homines facultates habebant
vulgo regna occupabantur,
qui
minus facile eam rem imperio nostro consequi
poterant.

[2]
His nuntiis litterisque commotus
Caesar duas legiones in citeriore Gallia novas conscripsit,
et
inita aestate
in ulteriorem Galliam
qui deduceret <eas legiones>
Q. Pedium legatum misit.

Ipse,
cum primum pabuli copia
esse
inciperet,
ad exercitum
venit.
Dat negotium Senonibus reliquisque Gallis
qui finitimi Belgis erant
uti ea
quae apud eos gerantur
cognoscant
<ut> seque de his rebus certiorem faciant.
Hi constanter omnes nuntiaverunt
manus cogi,
exercitum in unum locum conduci.
Tum vero dubitandum non existimavit
quin ad eos proficisceretur.

Re frumentaria comparata
castra movet,
diebusque circiter quindecim
ad fines Belgarum
pervenit.

[3]
Eo
cum de improviso celeriusque omni opinione venisset,
Remi,
qui proximi Galliae ex Belgis sunt,
ad eum
legatos Iccium et Andebrogium,
primos civitatis,
miserunt;
qui dicerent
se suaque omnia in fidem atque potestatem populi Romani permittere,
neque se cum Belgis reliquis consensisse,
neque contra populum Romanum coniurasse;
paratosque esse
et obsides dare
et imperata facere
et oppidis recipere
et frumento ceterisque rebus iuvare;
reliquos omnes Belgas in armis esse,
Germanosque
qui cis Rhenum incolant
sese cum his coniunxisse;
tantumque esse eorum omnium furorem
ut ne Suessiones quidem,
fratres consanguineosque suos,
qui eodem iure et isdem legibus utantur,
unum imperium unumque magistratum cum ipsis habeant,
deterrere potuerint
quin cum his consentirent.

[4]

Cum ab his quaereret
quae civitates
quantaeque in armis essent
et quid in bello possent,
sic reperiebat:
plerosque Belgos esse ortos ab Germanis
Rhenumque antiquitus traductos propter loci fertilitatem ibi consedisse;
Gallosque
qui ea loca incolerent
expulisse;
solosque esse
qui,
patrum nostrorum memoria
omni Gallia vexata,
Teutonos Cimbrosque intra fines suos ingredi
prohibuerint:
qua ex re fieri
uti
earum rerum memoria
magnam sibi auctoritatem magnosque spiritus
in re militari
sumerent.

De numero eorum
omnia se habere explorata
Remi dicebant,
propterea quod,
propinquitatibus adfinitatibusque coniuncti,
quantam quisque multitudinem
in communi Belgarum concilio
ad id bellum
pollicitus sit
cognoverint.

Plurimum inter eos Bellovacos
et virtute et auctoritate et hominum numero
valere:
hos posse
conficere armata milia centum,
pollicitos ex eo numero electa sexaginta
totiusque belli imperium sibi postulare.

Suessiones suos esse finitimos;
fines latissimos feracissimosque agros possidere.
Apud eos fuisse regem nostra etiam memoria Diviciacum, totius Galliae potentissimum,
qui
cum magnae partis harum regionum,
tum etiam Britanniae imperium
obtinuerit;
nunc esse regem Galbam:
ad hunc,
propter iustitiam prudentiamque suam
totius belli summam omnium voluntate deferri;
oppida habere numero XII,
polliceri milia armata quinquaginta;
totidem Nervios,
qui maxime feri inter ipsos habeantur

longissimeque absint;
quindecim milia Atrebates,
Ambianos decem milia,
Morinos XXV milia,
Menapios VII milia,
Caletos X milia,
Veliocasses et Viromanduos totidem,
Atuatucos decem et novem milia;
Condrusos, Eburones, Caerosos, Paemanos,
qui uno nomine Germani appellantur,

[9]
Palus erat non magna
inter nostrum atque hostium exercitum.

Hanc si nostri transirent
hostes expectabant;

nostri autem,
si ab illis initium transeundi fieret,
ut impeditos aggrederentur
parati in armis erant.

Interim proelio equestri
inter duas acies
contendebatur.

Ubi neutri transeundi initium faciunt,
secundiore equitum proelio nostris,
Caesar suos in castra reduxit.

Hostes protinus
ex eo loco
ad flumen Axonam
contenderunt,
quod esse
post nostra castra
demonstratum est.

Ibi
vadis repertis,
partem suarum copiarum traducere
conati sunt,
eo consilio
ut,
si possent,
castellum,
cui praeerat Q. Titurius legatus,
expugnarent
pontemque interscinderent;
si minus potuissent,
<ut> agros Remorum popularentur,
qui magno nobis usui ad bellum gerendum erant,
<ut> commeatuque nostros prohiberent.

[10]
Caesar
certior factus ab Titurio
omnem equitatum et levis armaturae Numidas, funditores sagittariosque pontem traducit

atque ad eos contendit.

Acriter in eo loco pugnatum est.

Hostis impeditos nostri
  in flumine aggressi
magnum eorum numerum occiderunt;

  per eorum corpora
reliquos
  audacissime transire
conantes
multitudine telorum reppulerunt;

primos
  qui transierant equitatu
circumventos interfecerunt.

Hostes,
  ubi
    et de expugnando oppido
    et de flumine transeundo
    spem se fefellisse
  intellexerunt
  neque
    nostros in locum iniquiorum progredi
    pugnandi causa
  viderunt
  atque res frumentaria
    ipsos deficere
  coepit,
  concilio convocato,
constituerunt
  optimum esse
    domum suam quemque reverti,
    et
      quorum in fines primum Romani exercitum introduxissent
    ad eos defendendos
      undique convenire;
      ut
        potius in suis
        quam in alienis finibus
      decertarent
      et domesticis copiis rei frumentariae uterentur.

Ad eam sententiam
  cum reliquis causis
haec quoque ratio eos deduxit,
  quod
    Diviciacum atque Aeduos finibus Bellovacorum appropinquare
  cognoverant.

His persuaderi
ut diutius morarentur
neque suis auxilium ferrent
non poterat.

[19]
Caesar,
equitatu praemisso,
subsequebatur omnibus copiis:

sed ratio ordoque agminis aliter se habebat
ac Belgae ad Nervios detulerant.

Nam
quod ad hostes appropinquabat,
consuetudine sua Caesar sex legiones expeditas ducebat;

post eas
totius exercitus impedimenta collocarat;

inde duae legiones
quae proxime conscriptae erant
totum agmen claudebant
praesidioque impedimentis erant.

Equites nostri
cum funditoribus sagittariisque flumen transgressi
cum hostium equitatu proelium
commiserunt.

Cum se illi identidem
in silvas
ad suos
reciperent,
ac rursus
ex silva
in nostros
impetum facerent,
neque nostri
longius quam
quem ad finem porrecta loca aperta pertinebant,
cedentes insequi
auderent,
interim legiones sex
quae primae venerant,
opere dimenso,
castra munire
coeperunt.

Ubi prima impedimenta nostri exercitus
ab eis
qui in silvis abditi latebant
visa sunt,
quod tempus inter eos committendi proelii convenerat,
ut intra silvas aciem ordinesque constituerant
atque ipsi sese confirmaverant,
subito omnibus copiis provolaverunt
impetumque in nostros equites fecerunt.

His facile pulsis ac proturbatis,
incredibili celeritate ad flumen decucurrerunt,
ut
paene uno tempore
et ad silvas
et in flumine
et iam in manibus nostris
hostes viderentur.

Eadem autem celeritate
adverso colle
ad nostra castra atque eos
qui in opere occupati erant
contenderunt.

[20]
Caesari omnia uno tempore erant agenda:
vexillum proponendum,
quod erat insigne
cum
ad arma concurri
oporteret;
signum tuba dandum;
ab opere revocandi milites;
qui paulo longius
aggeris petendi causa
processerant
arcessendi;
acies instruenda;
milites cohortandi;
signum dandum.

Quarum rerum magnam partem temporis brevitas et successus hostium impediebat.

His difficultatibus duae res erant subsidio,
1) scientia atque usus militum,
quod
superioribus proeliis
exercitati quid fieri oporteret
non minus commode ipsi sibi praescribere
quam ab aliis doceri
poterant,
2) et quod
ab opere singulisque legionibus
singulos legatos
Caesar
discedere
nisi munitis castris
vetuerat.

Hi
propter propinquitatem et celeritatem hostium
nihil iam Caesaris imperium expectabant,
sed per se
quae videbantur
<ea> administrabant.

[21]
Caesar,
necessariis rebus imperatis,
ad cohortandos milites
quam in partem fors obtulit
decucurrit
et ad legionem decimam devenit.

Milites non longiore oratione cohortatus
quam
uti suae pristinae virtutis memoriam retinerent
neu perturbarentur animo
hostiumque impetum fortiter sustinerent,
quod non longius hostes aberant
quam
quo telum adigi posset,
proelii committendi signum dedit.

Atque
in alteram partem
item cohortandi causa
profectus
pugnantibus occurrit.

Temporis tanta fuit exiguitas
hostiumque tam paratus ad dimicandum animus
ut
non modo
ad insignia accommodanda
sed etiam
ad galeas induendas
scutisque tegimenta detrahenda
tempus defuerit.

Quam quisque ab opere in partem casu devenit
quaeque prima signa conspexit,
ad haec constitit,
ne
in quaerendis suis
pugnandi tempus dimitteret.

[22]

Instructo exercitu
magis ut loci natura deiectusque collis et necessitas temporis
quam ut rei militaris ratio atque ordo postulabat,

cum
diversis legionibus
aliae
alia in parte
hostibus resisterent

(et)
saepibusque densissimis, (ut ante demonstravimus), interiectis
prospectus impediretur,

neque certa subsidia collocari
neque
quid in quaque parte opus esset
provideri
neque ab uno omnia imperia administrari
poterant.

Itaque
in tanta rerum iniquitate
fortunae quoque eventus varii sequebantur.

[24]

Eodem tempore
equites nostri levisque armaturae pedites
qui cum eis una fuerant,
quos
primo hostium impetu pulsos
dixeram,
cum se in castra reciperent,
adversis hostibus occurrebant

ac rursus
aliam in partem
fugam petebant;

et calones,
qui
ab decumana porta ac summo iugo collis nostros victores flumen transisse
conspexerant,
praedandi causa egressi,
cum respexissent
et
hostes in nostris castris versari
vidissent,
praecipites fugae sese mandabant.

Simul eorum
qui cum impedimentis veniebant
clamor fremitusque oriebatur,

aliique
aliam in partem
perterriti ferebantur.

Quibus omnibus rebus permoti
equites Treveri,
quorum inter Gallos virtutis opinio est singularis,
qui
auxili causa
ab civitate
ad Caesarem
missi
venerant,

cum
multitudine hostium castra compleri nostra,
legiones premi
et paene circumventas teneri,
calones, equites, funditores, Numidas, diversos dissipatosque
in omnes partes
fugere
vidissent,
desperatis nostris rebus
domum contenderunt:

Romanos pulsos superatosque,
castris impedimentisque eorum hostes potitos
civitati renuntiaverunt.

[25]

Caesar
ab decimae legionis cohortatione
ad dextrum cornu
profectus,

ubi
suos urgeri
signisque in unum locum collatis
duodecimae legionis confertos milites
sibi ipsos ad pugnam esse impedimento
vidit,
quartae cohortis omnibus centurionibus occisis
signiferoque interfecto,
signo amisso,
reliquarum cohortium omnibus fere centurionibus aut vulneratis aut occisis,
in his
primipilo P. Sextio Baculo, fortissimo viro, multis gravibusque vulneribus confecto,
ut iam
se sustinere
non posset,
reliquos esse tardiores,
et non nullos ab novissimis
deserto proelio
excedere
ac tela vitare,

hostes neque
a fronte
ex inferiore loco
subeuntes intermittere

et ab utroque latere instare,

et rem esse in angusto
vidit,
neque ullum esse subsidium
quod summitti posset,

scuto ab novissimis uni militi detracto,
quod ipse eo sine scuto venerat,
in primam aciem
processit

centurionibusque nominatim appellatis,
reliquos cohortatus milites,

signa inferre
et manipulos laxare
iussit,
quo
facilius gladiis uti
possent.

Cuius adventu
spe inlata militibus
ac redintegrato animo,

cum pro se quisque
in conspectu imperatoris
etiam in extremis suis rebus
operam navare
cuperet,

paulum hostium impetus tardatus est.

[35]
His rebus gestis,
omni Gallia pacata,
tanta huius belli ad barbaros opinio perlata est,
uti ab eis nationibus
quae trans Rhenum incolerent
mitterentur legati ad Caesarem,
qui
se obsides daturas,
imperata facturas
pollicerentur.

Quas legationes Caesar,
quod in Italiam Illyricumque properabat,
inita proxima aestate
ad se reverti
iussit.

Ipse
in Carnutes, Andes, Turones,
quaeque civitates propinquae eis locis erant
ubi bellum gesserat
legionibus in hibernacula deductis,
in Italiam
profectus est.

Ob easque res
ex litteris Caesaris
dierum quindecim supplicatio decreta est,
quod ante id tempus accidit nulli.